

KHẢ NĂNG TIẾP NHẬN VĂN HỌC CỦA TRẺ MẪU GIÁO 5-6 TUỔI

○ PGS. TS. HÀ NGUYỄN KIM GIANG*

Khả năng tiếp nhận văn học của trẻ mẫu giáo được phát triển cùng với sự tích lũy kinh nghiệm xã hội và sự phát triển đời sống tâm lí của chính đứa trẻ. Đối với trẻ mẫu giáo 5-6 tuổi, cảm nhận thẩm mĩ đã có một bước phát triển đáng kể. Trẻ tiếp nhận tác phẩm văn học đầy đủ, hoàn thiện hơn, biểu hiện trước tiên là vốn hiểu biết văn học (những câu chuyện cổ tích, bài thơ, những đoạn văn xuôi hay) và tình cảm được làm giàu qua quá trình tích lũy hình tượng nghệ thuật. Điều quan trọng là cần phát triển ở trẻ sự hướng tới một cách thẩm mĩ các giá trị tác phẩm, hứng thú đối với việc nghe, suy nghĩ về hình tượng nghệ thuật để phân biệt được hình tượng nghệ thuật với hiện thực cuộc sống. Bằng những tác động sư phạm, chúng ta sẽ hình thành ở trẻ khả năng phân tích một cách sơ đẳng tác phẩm văn học, sự hiểu biết giá trị tác phẩm ở các mức độ, cách biểu hiện thái độ đối với các nhân vật, tính cách của nhân vật và đưa ra các nhận xét đánh giá của mình.

1. Cùng với những kinh nghiệm có được, sự quan tâm tới tác phẩm văn học sẽ giúp trẻ hiểu được nội dung tác phẩm, các nhân vật trở nên gần gũi dễ hiểu hơn. Sự cảm thông với nhân vật, sự lo lắng cho số phận của nhân vật ở trẻ cũng mang đặc điểm cá tính hơn. Trong khi lo lắng và suy nghĩ về những gì diễn ra trong tác phẩm, trẻ em đã suy nghĩ, đánh giá về hiện thực chúng đang sống, học cách so sánh, đối chiếu những sự kiện cuộc sống đơn giản, dễ hiểu với sự thể hiện trong các hình tượng nghệ thuật.

Ở lứa tuổi 5-6, cảm nhận về hình thức nghệ thuật tác phẩm ở trẻ tăng lên rõ rệt, hình thành sự chú ý tới các phương tiện lời nói diễn cảm. Trong khi nắm bắt âm điệu, nhạc tính của bài thơ, trẻ so sánh «*thơ cứ như hát*» Sự phát triển và hoàn thiện cảm nhận về hình tượng nghệ thuật làm tăng thêm cảm hứng của trẻ, giúp trẻ hiểu nội dung các tác phẩm văn học. Trong quá trình này, nhà sư phạm không chỉ đơn thuần giúp trẻ nhận ra, hiểu biết sâu sắc giá trị nội dung, đặc biệt là giá

trị tư tưởng phù hợp với trẻ mà còn cần hướng trẻ vào cảm nhận giá trị hình thức của các tác phẩm văn học. Trẻ có khả năng suy nghĩ sâu về nội dung tác phẩm văn học và hiểu một số đặc trưng hình thức thể hiện nội dung, phân biệt được các thể loại văn học và đặc trưng của từng thể loại. Chúng dễ dàng phân biệt văn xuôi và thơ, chỉ ra thơ là những dòng ngắn có sự nhịp nhàng, có giai điệu, tình cảm, được viết ở giữa trang. Điều đó cũng có nghĩa là trẻ đã nhận ra được tính nhịp điệu và câu tạo vần, sự ngân nga của những câu thơ. Còn văn xuôi có ngữ điệu biểu cảm gần với nhịp điệu giọng nói, choán cả chiều ngang trang giấy. Trẻ phân biệt truyện cổ tích từ công thức mở đầu «ngày xưa ngày xưa» và lối kết thúc có hậu các nhân vật nhỏ bé, lương thiện được sự giúp đỡ của lực lượng thần kì... Hướng sự chú ý của trẻ vào đặc trưng thể loại sẽ giúp trẻ nhận thức sâu sắc hơn giá trị của tác phẩm văn học. Cũng vì vậy, khi đọc và kể cho trẻ nghe, nhất thiết phải cho trẻ hiểu và rung cảm không chỉ nội dung tư tưởng tác phẩm mà cả những giá trị nghệ thuật, đặc trưng cấu trúc thể loại phù hợp với khả năng của trẻ bằng việc giới thiệu tên thể loại gắn với tên tác phẩm, hướng trẻ vào những hình tượng, những từ ngữ nghệ thuật.

2. Mức độ phát triển lời nói, trí tuệ, kinh nghiệm của trẻ 5-6 tuổi đã phát triển. Khả năng quan sát thế giới xung quanh ở trình độ cao hơn đã dẫn đến một thực tế là những tác phẩm mang nội dung gắn với hiện thực cuộc sống mà ở đó trẻ có thể tìm thấy những sự kiện và hoàn cảnh quen thuộc có thể mở rộng, củng cố, định hình những hiểu biết của mình là tác phẩm mà chúng rất thích. Các em hứng thú thật sự khi được nghe những tác phẩm kể về thiên nhiên, các vấn đề thuộc về kĩ thuật, một số hiện tượng trong đời sống xã hội. Các câu hỏi trẻ đặt ra càng ngày càng cụ thể hơn, chúng muốn tìm hiểu nguyên nhân những sự kiện mà chúng quan sát được và tìm cách dự đoán kết quả. Nhiều em trai rất quan

* Trường Đại học sư phạm Hà Nội

tâm đến các vấn đề kĩ thuật và muốn biết xem: «cái kia nó chạy như thế nào?», «cái này làm bằng gì nhỉ?»... Thiên nhiên xung quanh, những mối quan hệ đầu tiên thân thiết và cả những mâu thuẫn trong cuộc sống, sự lựa chọn bạn bè, kết bạn rồi chia tay... tất cả lôi kéo trẻ vào một loạt những quan hệ mang tính người phức tạp. Những tác phẩm mà đề tài là những bạn cùng lứa tuổi, quan hệ gia đình, thiên nhiên được trẻ yêu thích. Các em cũng thích nhân vật được đặt vào những hoàn cảnh khó khăn, bất ngờ không đoán được số phận. Trọng tâm chú ý của chúng là hành động nhân vật chứ không phải những trang miêu tả cũng như nội tâm của nhân vật. Một yếu tố rất quan trọng trong việc làm cho trẻ lứa tuổi mẫu giáo quan tâm đến văn học là hướng cho chúng quan tâm đến lời nói và tư duy. Trẻ rất thích các bài luyện tập kiểu «nồi đồng nấu ốc, nồi đất nấu ếch», cách mở đầu đại loại: «Ngày xưa, ngày xưa, trong một ngôi nhà nhỏ, trong một lâu đài nọ..., có một chàng trai khôi ngô và tuấn tú, có một nàng công chúa cực kì xinh đẹp...» Trẻ hiểu và phân tích tác phẩm văn học thông qua vốn kinh nghiệm và trình độ tư duy của chúng, điều này đôi khi làm méo mó tác phẩm. Bởi, trong ý thức của độc giả trẻ tuổi này, điều quan trọng không phải là ý tưởng nhà văn muốn thể hiện mà quan trọng hơn là cái mà độc giả tìm thấy phù hợp với kinh nghiệm bản thân. Trong một công trình nghiên cứu, sau khi nghe cô giáo kể, đọc, được hỏi về những sự kiện buồn trong câu chuyện «*Cô bé bán diêm*» của H.C.Andécxen, các em đã sắp xếp thứ tự như sau: 1) Đánh mất giày để cậu bé cười cho; 2) Bị lạnh cóng; 3) Cây thông Nô-en vừa xuất hiện đã biến mất; 4) Không có cha mẹ; 5) Bị chết. Trong trường hợp này, rõ ràng trẻ em phân tích tác phẩm theo kinh nghiệm cuộc sống của mình, đưa lên trên những vấn đề mà chúng cảm nhận được cũng như trải qua, đưa xuống hàng thứ yếu những sự kiện trừu tượng và xa lạ với thực tế cuộc sống của chúng. Cô giáo cần chú ý giúp đỡ, hướng dẫn trẻ tiếp nhận tác phẩm để việc hiểu nội dung tư tưởng tác phẩm của trẻ được đầy đủ, sâu sắc. Tuy nhiên, hứng thú văn học ở trẻ lứa tuổi này một mặt được tạo nên bởi những cái gần gũi, quen thuộc với trẻ, mặt khác là sự tìm kiếm những nội dung xa xôi, ngược hẳn so với thực tế cuộc sống đem đến những ngạc nhiên bất ngờ như: những nội dung thú vị trong các truyện phiêu lưu viễn tưởng và những khung cảnh, những sự kiện xa xôi ở các vùng miền trên thế giới. Điều này hoàn toàn phù hợp với định nghĩa về sự hứng

thú của tâm lí học hiện đại. Sự kết hợp đúng đắn hai yếu tố trên khi đem văn học đến cho trẻ sẽ đem đến những kết quả đáng mừng.

Ở lứa tuổi mẫu giáo, trẻ thường coi những gì nghe được trong truyện là cái có thực ngoài đời. Quá trình phân biệt hư cấu văn học và cuộc đời thật trong ý thức của trẻ phụ thuộc vào mức độ thông minh, cũng như diễn biến của những cuộc tiếp xúc của trẻ với văn học và ảnh hưởng của môi trường giáo dục. Trẻ có khả năng phân biệt được hình tượng văn học với hiện thực cuộc sống nhờ quá trình hướng dẫn của nhà sư phạm. Những tri thức, kinh nghiệm mà trẻ có được sẽ tạo cho trẻ khả năng phân biệt và đánh giá hình tượng nghệ thuật trong tác phẩm văn học. Việc tổ chức cho trẻ trải nghiệm nghệ thuật qua đọc thơ diễn cảm, kể lại truyện và nhập vai trong trò chơi đóng kịch sẽ làm cho sự tiếp nhận văn học của trẻ trở nên sâu sắc hơn. Trẻ em lứa tuổi này rất dễ nắm bắt những hoàn cảnh được đề cập đến trong văn học, tiếp tục phát triển chúng trong các trò chơi.

3. Sự nghe có tập trung sẽ biến đổi về chất sự chú ý của trẻ. Nó trở thành tương đối bền vững và kéo dài trong một thời gian nếu việc đọc, kể tác phẩm của cô giáo có sức lôi cuốn trẻ. Phát triển tính tập trung nghe tác phẩm của trẻ là một trong những nhiệm vụ quan trọng của giáo dục trẻ em. Điều này sẽ tạo điều kiện, nâng cao trình độ tiếp nhận văn học của trẻ. Khả năng tập trung nghe văn bản nghệ thuật của trẻ phát triển nếu người ta đọc tác phẩm cho trẻ nghe một cách có hệ thống, không có các kì gián đoạn. Nếu việc đọc, kể được thực hiện một cách thường xuyên, liên tục, có kế hoạch ở trường mầm non cũng như ở nhà thì sẽ hình thành một cách nhanh chóng hứng thú đọc ở trẻ. Và ở trẻ, sức nghe được củng cố, phát triển trong điều kiện nghe trong tập thể lớp. Trên cơ sở đó trẻ biết lắng nghe đến cùng một truyện mà không bị phân tán tư tưởng. Chúng ta đã nhận thấy rằng, những đứa trẻ vì nguyên nhân nào đó không đến được trường mầm non thì khả năng tập trung nghe bị giảm sút nghiêm trọng. Độ bền vững của sự chú ý liên hệ chặt chẽ với sự phát triển các chức năng tâm lí khác. Quá trình hiểu nội dung câu chuyện với sự xuất hiện những cảm hứng của trẻ tới màu sắc, âm thanh của tác phẩm nghệ thuật sẽ duy trì được sự tập trung chú ý của trẻ. Biết cách tập trung nghe đặc biệt quan trọng trong lứa tuổi này khi mà các tác phẩm văn học nghệ thuật dùng để đọc cho trẻ được phức tạp hóa về nội dung và tăng về số lượng. Khả năng hiểu nội dung một văn bản nghệ

thuật được hình thành từ tuổi ấu thơ và sự hứng thú hướng tới tác phẩm của trẻ sẽ góp phần nâng cao trình độ cảm nhận của trẻ ở những năm tiếp theo. Điều quan trọng là làm sao trong quá trình nghe, tình cảm của trẻ được giàu có, phong phú thêm và hoạt động tư duy của trẻ cũng hoàn thiện hơn, để cho chúng xuất hiện các câu hỏi: «Do đâu?», «Vì sao?», «Để làm gì?» Khi đó có thể tin tưởng nói rằng, văn học nghệ thuật đã thực hiện vai trò tích cực của mình trong việc giáo dục và phát triển toàn diện nhân cách trẻ.

4. Thực tế và qua nghiên cứu đã xác nhận rằng, trẻ chưa thể tự nhận thức được giá trị thẩm mỹ của tác phẩm. Trong khi nghe các tác phẩm văn học, trẻ quan tâm trước hết là những hành động nhân vật, các nhân vật anh hùng nổi lên trong các sự kiện, những mắt xích của các sự kiện liên hệ chúng với nhau. Thế nhưng, trong điều kiện công tác giáo dục có định hướng, trẻ em có khả năng nếm trải, thỏa mãn tình cảm khi nghe các tác phẩm không có các nhân vật cụ thể, như bài thơ trữ tình, những đoạn văn xuôi hay, giàu nhạc tính. Trong trường hợp đó, điều trẻ quan tâm là âm điệu, nhạc điệu của bài thơ, đoạn văn, cả những tâm trạng, tình cảm của con người, trẻ tìm thấy trong đó sự hứng thú, sự đồng cảm. Điều này là một minh chứng về việc bắt đầu xuất hiện ở trẻ khả năng cảm nhận thẩm mỹ tác phẩm trữ tình mà cần phải được tiếp tục phát triển. Như vậy, sự có mặt của những cảm hứng, hoạt động tư duy cùng với sự nếm trải, đồng cảm của trẻ khi nghe tác phẩm văn học nghệ thuật sẽ xác định chiều sâu của quá trình cảm nhận. Những phẩm chất này không phải tự nhiên xuất hiện, suốt quá trình trước tuổi học đường và cả giai đoạn tiếp theo sau này, để hình thành nó, cần phải dạy trẻ biết nghe một cách tích cực các tác phẩm. Ngoài ra, cũng cần thiết cho trẻ tiếp thu một số thói quen và quy tắc xử sự trong trường mầm non nơi mà việc đọc thường được tiến hành cho cả nhóm chứ không phải chỉ cho riêng một cá nhân nào. Điều quan trọng là dạy trẻ biết xử sự một cách bình tĩnh, trật tự, chú ý nghe và không làm phiền người khác. Cần giáo dục trẻ thái độ trân trọng đối với sách và tập thói quen xếp đặt chúng gọn gàng. Hứng thú của trẻ đối với những gì người ta đọc cho chúng nghe được hình thành sẽ tích cực hóa cảm nhận thẩm mỹ của trẻ.

5. Đối với lứa tuổi mẫu giáo lớn, trong quá trình tiếp xúc với tác phẩm văn học, với sách, khả năng đọc cũng là vấn đề quan trọng. Đối tượng gây hứng thú của trẻ em chính là các từ, các chữ được thể hiện

trên mặt giấy. Trẻ muốn hiểu tận nguồn của nhiều thứ nên chúng hỏi ý nghĩa của những chữ cái cụ thể, của các từ và tìm cách đọc thử. Chúng ta có thể bắt đầu dạy đọc cho trẻ trước khi kết thúc thời kì mẫu giáo. Như vậy, trong sự tiếp xúc với văn học của trẻ xuất hiện một thay đổi. Song song với tiếp nhận bằng thính giác qua khâu trung gian là nghe đọc diễn cảm tác phẩm, trẻ được hướng dẫn đọc trên mặt chữ một số từ, câu đây là thời kì mở đầu việc dạy trẻ tự đọc. Bằng cách này, trẻ được làm quen với chữ cái, khả năng ghép chúng lại với số lượng ngày càng nhiều và hiểu ý nghĩa của những tập hợp từ, câu và cốt truyện trong một văn bản. Thời kì này gắn liền với sự «khủng hoảng» về hứng thú văn học ở trẻ, nhất là trong trường hợp môi trường xung quanh đòi hỏi quá gắt gao việc trẻ em phải tự đọc, khước từ quá sớm hình thức đọc to cho các em nghe như vẫn làm trước đó. Sự thay đổi thái độ của trẻ em đối với việc đọc này có hai nguyên nhân: một là việc chuyển đọc văn học thông qua hoạt động vui chơi sang hoạt động học tập có tính chất bắt buộc, hai là mâu thuẫn giữa nhận thức của trẻ với kĩ năng đọc bằng mặt chữ. Nguyên nhân này dẫn đến trẻ có thể không hứng thú đối với việc đọc tác phẩm văn học. Để nhanh chóng vượt qua thời kì khủng hoảng này, điều cần thiết là phải lựa chọn tác phẩm phù hợp với những hứng thú thực tế của trẻ, với khả năng đọc của chúng.

Người ta đều nhận thấy, trẻ mẫu giáo có thể tiếp nhận được văn học nhờ vào đời sống tình cảm, tâm hồn, sự linh cảm và bản chất người tồn tại trong bản thể. Hơn nữa, những kết quả nghiên cứu được phát biểu thành những quan niệm và luận điểm về trình độ và năng lực của trẻ mẫu giáo, đặc biệt trẻ mẫu giáo lớn, của các nhà giáo dục trên thế giới như: I.A. Cốpxon, D.P. Encônhin, N.A. Vetlughina, Dina Feitelson, Zahava Goldstein... đã khẳng định khả năng to lớn của trẻ trong tiếp nhận văn học: Sự cảm thụ và hiểu biết tác phẩm văn học được hình thành ở trẻ mẫu giáo trong mối liên hệ với quá trình phát triển tâm lí của chúng, quá trình này tạo nên nhờ giáo dục và dạy học. Trẻ mẫu giáo hoàn toàn có thể hiểu sâu sắc (ở mức độ của chúng) nội dung và tư tưởng tác phẩm, phân biệt được hình ảnh nghệ thuật với hiện thực, chỉ ra và nhận xét được những phương tiện biểu đạt hình tượng, ngôn ngữ, các thủ pháp nghệ thuật. Trẻ có khả năng nắm được việc xây dựng cốt truyện, cấu trúc và mối quan hệ giữa các nhân vật, ảnh hưởng to lớn của việc đọc truyện với sự phát triển hứng thú văn học của trẻ... □